

Taina Syrjämaa

Monilajinen kaupunkiyhteisö

Koiria, kissoja ja ihmisiä 1800- ja 1900-luvun vaihteen Uudessakaupungissa

Kaupunkihistoriassa – kuten ylipäänsä humanistisessa ja yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa – keskittymistä ihmisiin, heidän toimintaansa, suunnitelmiinsa ja kokemuksiinsa, on pitkään pidetty itsestään selvänä. Kaupungit on nähty ihmisen rakentamina ja eläminä tiloina, joissa on jonkinlaisessa sivuosassa elänyt muita lajeja. Näitä on jaoteltu sen mukaan, miten hyödyllisiä tai haitallisia ne ovat ihmiselle: kotieläimiä kuten kanoja ja sikoja on kasvatettu kaupungeissakin, tuotantoeläimiä on tuotu kaupunkiin teurastettaviksi ja teollisuuden materiaksi, vetojuhdat ovat kyydinneet ihmisiä ja tavaroita, koe-eläimiä on käytetty tieteen raaka-aineena, lemmikkejä on otettu koteihin, tuhoeläimiä kuten jyrssiä on jahdattu ruokakomeroista ja kaduilta. Luokitteluja on tehty laji- ja yksilökohtaisesti sen mukaan, miten tottuneita ja sopeutuneita eläimet ovat olleet ihmisen läheisyyteen: osa on ollut kesyjä, osa villejä, osa villiintyneitä.

Tutkimuksessaan tilojen jakamisen jännitteistä nykyaikaisissa sosiologi Tora Holmberg on todennut, että kaupunkitutkimuksen teorit ovat olleet sidoksissa keinotekoiseen, mutta syvälle juurtuneeseen kulttuuri-luontojaotteluun. Ihmisen erityisyyttä on korostettu ja hänet on erotettu muista eläimistä. Yhteiskunnal-

linen ja kulttuurinen eläintutkimus¹ kyseenalaistaa tämän vastakkainasettelun ja tutkii ihmisten ja eläinten, tai tarkkaan ottaen inhimillisten ja eihinimillisten eläinten, vuorovaikutusta sosiaalisesta näkökulmasta.² Samalla aiemmin ihmisten yhteisöiksi mielletyt kaupungit näyttävät uudella tavalla monilajisina.

Ihmistieteissä on toki ennenkin tutkittu eläimiä ihmisen ajattelun ja toiminnan kohteina tai osana ekosysteemiä. Varhaisista tutkimuksista voi mainita kaksi klassikoksi muodostunutta teosta: Harriet Ritvon tutkimuksen viktoriaanien suhteesta eläimiin sekä Kathleen Keten tutkimuksen lemmikkikoirista osana 1800-luvun pariisilaisen porvariston perheideaalina.³ Ympäristöhistoriallisesta näkökulmasta on tarkasteltu erityisesti kaupunkilaisten tapaa arvottaa villieläinlajeja ja luontoa. Historiallista aineistoa on käytetty myös ekologiin kartoituksiin eri lajien levinneisyydestä kaupunkiympäristössä.⁴ Yhteiskunnallinen ja kulttuurinen eläintutkimus jakaa osittain aiemman tutkimuksen kiinnostuksen kohteet, mutta ponnistaa erilaisesta ontologisesta lähtökohdasta. Osana laajempaa posthumanistista ihmiskeskeisyyden kritiikkiä se mieltää eläimet kulttuurisesti ja sosiaalisesti merkityksellisinä toimijoina.⁵ Samalla huomio kiinnittyy usein yksilöihin lajin ohella.

1. *Human-Animal Studies* (HAS). Englanninkielistä nimeä käytetään myös esimerkiksi saksankielisessä tutkimuksessa.
2. Tora Holmberg, *Urban Animals. Crowding in Zoocities*. Routledge 2017, esim. 3–9. Kielellisen sujuvuuden takia voidaan silti yhä puhua yksinkertaistaen ihmisistä ja eläimistä, kuten teen tässä artikkelissa.
3. Harriet Ritvo, *The Animal Estate. The English and Other Creatures in the Victorian Age*. Harvard University Press 1987; Kathleen Kete, *The Beast in the Boudoir. Petkeeping in Nineteenth-Century Paris*. University of California Press 1994.
4. Eero Haapanen, *Menneisyyden Helsingin eläimet. Pääkaupungin nisäkkäät, matelijat ja sammakkoeläimet arkistolähteissä vuosina 1850–1980*. Helsingin kaupungin ympäristökeskus 1999; Rauno Lahtinen, *Ympäristökeskustelua kaupungeissa. Kaupunkiympäristö ja ympäristöasenteet Turussa 1890–1950*. Turun yliopisto 2005. Väitöskirjan artikkeleista ks. erityisesti Timo Vuorisalo, Rauno Lahtinen & Hannu Laaksonen, Urban Biodiversity in Local Newspapers. A Historical Perspective. *Biodiversity and Conservation* 10 (2001), 1739–1756; Simo Laakkonen, Asphalt Kids and the Matrix City. Reminiscences of Children’s Urban Environmental History. *Urban History* 39:2 (2011), 301–323.
5. Ks. esim. Nik Taylor, Animals, Mess, Method. Post-humanism, Sociology and Animal Studies. Teoksessa Lynda Birke & Jo Hockenhull (toim.) *Crossing Boundaries. Investigating Human-Animal Relationships*. Brill 2014, 37–50.

Tässä artikkelissa tutkin modernin monilajisen kaupunkiyhteisön historiaa keskittyen yhteen keskeiseen ja hyvin tiiviiseen ihminen–eläin-suhteeseen: seuraeläimiin eli lemmikkeihin. Tarkastelen 1800- ja 1900-luvun taitteen Uuttakaupunkia kysymällä, miten siellä eläneet kissat, koirat ja ihmiset rakensivat yhdessä elämällään kaupunkiyhteisöä. Lemmikkieläinkulttuuri muovautui voimakkaasti 1800-luvun toisen puoliskon aikana alkaen vauraimmista, teollistuneimmista ja kaupungistuneimmista maista, eritoten Englannista. Harriet Ritvo on esittänyt lemmikkieläinten suosion kasvun liittyvän vaiheeseen, jolloin ihmiset alkoivat uuden teknologian, talouskasvun ja tieteen kehityksen myötä kuvitella hallitsevansa luontoa.⁶ Samanaikaisesti monet ruraaliin elämäntapaan kytkeytyvät ihminen–eläin-suhteet vähitellen heikkenivät tai muuttuivat oleellisesti.⁷

Aiempi kaupunkilemmikkeihin keskittyvä tutkimus on tarkastellut erityisesti muotoutuvan kulutuskulttuurin eturivin maita sekä suurkaupunkeja.⁸ Suomalaisen pikkukaupungin perspektiivi tuo esille sekä ylijarajaisia virtauksia että kansallisia ja paikallisia eroja osoittaen ihminen–eläin-suhteen dynaamisuutta ja kontekstisidonnaisuutta.

Empiirinen aineisto koostuu pääosin kahdenlaisesta, tutkimusajankohtana hyvin suositusta ja vaikutusvaltaisesta media-aineistosta. Keskeisiä ovat ensinnäkin valokuva-ateljeessa otetut muotokuvat, joissa poseeraa lemmikkieläin yksin tai ihmisten seurassa. Käytän tässä tutkimuksessa noin 30 ammattivalokuvaaja Augusta Olssonin vuosien 1899 ja 1910 välillä ottamaa muotokuvaa. Olssonin kokoelmassa on eläinten muotokuvia enemmänkin, mutta tuhansien, vaikeasti käsiteltävien lasinegatiivien joukosta niiden identifiointi on mahdollista vasta, kun aineisto voidaan kokonaisuudessaan digitalisoida.⁹ Siinä missä ateljeevalokuvat olivat yksityisessä piirissä

jaettuina, toinen keskeinen aineistoryhmä oli sitäkin julkisempi: paikallisessa sanomalehdessä, *Uudenkaupungin Sanomissa*, julkaistut kissoja ja koiria koskevat ilmoitukset ja jutut. Ne osoittavat, miten lemmikit tekivät kaupunkitilasta – kaduista ja pihoista – omansa. Näitä aineistoja täydentävät vielä kaupunginarkistosta löytyvät tiedot koiraveron maksusta. Niistä käy ilmi muun muassa, kuinka monta koiraa perheissä yleensä eli ja minkälainen oli koirallisten perheiden sosiaalinen asema.

Tarkastelen ensin tutkimuksen teoreettisia ja metodisia kysymyksiä. Keskityn erityisesti eläinten toimijuuden ja toiseuden käsitteisiin, jotka ovat oleellisia tutkimusfokuksen ja näkökulman määrittelyssä. Empiirisen tarkastelun jaan kahteen tutkimusajankohdan kaupunkielämän kannalta oleelliseen teemaan: monilajiseen perheeseen ja kaupunkitiloissa liikkumiseen.

Tutkimuskohteena erilajisten kaupunkilaisten yhteisö

Historioitsija Susan Nance on vaatinut, että kaiken historian tutkimuksen pitää olla monilajista, koska elämä ja yhteisöt ovat sitä väistämättä.¹⁰ Vaikka yhteiskunnallisen ja kulttuurisen eläintutkimuksen suosio on kasvanut erittäin nopeasti viime vuosina, tutkimuksen valtavirta on vielä hyvin kaukana Nancen peräänkuuluttamasta. Tutkimusotteen merkitystä kuvastaa kuitenkin se, että on alettu puhua eläinkäänteestä. Kuten muutkin käänteet, se muuttaa ja avartaa perustavanlaatuisesti ymmärrystä menneistä ja nykyisistä yhteisöistä. Jokainen käänne luo uuden prisman, jonka läpi katsottuna menneisyys näytättyy erilaisena ja entistä monipuolisempänä ja moniäänisempänä.

Teoriat ja käsitteet, jotka tekevät ihmisten ja eläinten tiiviisti yhteen kietoutuneen, toisistaan erottamattoman elämän näkyväksi, ovat

6. Ritvo 1987, 82–121. Lemmikkikäsitteestä ks. Katherine C. Grier, *The Material Culture of Pet Keeping*. Teoksessa Garry Marvin & Susan McHugh (toim.) *Routledge Handbook of Human-Animal Studies*. Routledge 2014, 125; Erika Ruonakoski, Kiintymyksen lähteillä. Koira ja ihminen matkalla tulevaan. Teoksessa Elisa Aaltola & Sami Keto (toim.) *Eläimet yhteiskunnassa*. Into 2015, 263.

7. Ks. esim. ihmisten ja hevosten välisten suhteiden erilaisuudesta kaupungissa ja maaseudulla: Andria Pooley-Ebert, Species Agency. A Comparative Study of Horse–Human Relationships in Chicago and Rural Illinois. Teoksessa Susan Nance (toim.) *The Historical Animal*. Syracuse University Press 2015, 148–165.

8. Esim. Kete 1994; Hannah Velten, *Beastly London. A History of Animals in the City*. Reaktion Books 2013, 179–213.

9. Kiitän museonjohtaja Mari Jalavaa ja Uudenkaupungin museota korvaamattoman tärkeästä avusta kuva-aineiston saamisessa tutkimuskäyttöön.

10. Susan Nance, Introduction. Teoksessa Susan Nance (toim.) *The Historical Animal*. Syracuse University Press 2015, 1–16.

oleellisia lähtökohtia uudelle tutkimusotteelle. Tällainen on erityisesti Donna Harawayn käsite eläinten-kanssa-kehkeytymisestä (*becoming with*).¹¹ Tarkastellessaan kumppanuuslajeja ja kontaktialueita Haraway on korostanut dynaamisuutta ja hybridisyyttä: ihmiset ja muut eläimet ovat yhdessä elämällä muovautuneet sellaisiksi kuin ovat ja tulevat jatkossakin elämäänsä ja muutumaan yhdessä.¹² Ihmisten ja eläinten yhdessä elämisessä on siis kyse syvällisestä, lajirajat ylittävstä vuorovaikutuksesta.

Vuorovaikutus puolestaan merkitsee sitä, että kaikki osapuolet, myös eläimet, ovat toimijoita. Eläinten toimijuus on käsite, joka on herättänyt närää joissakin klassisen humanismin kannattajissa.¹³ Toimijuuden on katsottu tällöin edellyttävän ominaisuuksia ja kykyjä, joita on ajateltu olevan vain ihmisillä. Luonnontieteellinen eläintutkimus on kuitenkin kumonnut monien aiemmin uskottujen eroavaisuuksien olemassaolon.¹⁴ Samanaikaisesti posthumanismi ja uusmaterialismi ovat tuoneet vahvasti esille moninaisen ei-inhimillisen toimijuuden. Esimerkiksi Bruno Latourin toimijaverkkoteoria on näyttänyt yhteiskunnan hybridisyyden, jolloin ihminen on vain yksi lukemattomista toimijoista.¹⁵ Latour ei kuitenkaan ole tehnyt eroa elävien ja elottomien toimijoiden välillä, mitä eläintutkimuksessa useimmiten pidetään oleellisena.

Tässä artikkelissa tarkoitan eläinten toimijuu-
della sitä, että eläimet ovat oman elämänsä sub-
jekteja ja että he¹⁶ olemassaolollaan ja toimin-
nallaan vaikuttavat toisiinsa eläimiin kuten ihmisiin.
Tieteenfilosofi Vinciane Despret'n tavoin katson,
että ei ole olemassa yksittäistä erillistä toimi-
juutta, ei sen paremmin ihmisten kuin eläinten,

vaan kaikki on kanssatoimijuutta, yhdessä toi-
mimista ja vuorovaikutusta.¹⁷ Tämä ei tarkoita,
että kaikki toimijat olisivat samanlaisia tai että
monilajinen vuorovaikutus olisi tasa-arvoista tai
harmonista. Tora Holmberg onkin muistuttanut,
että Harawayn kumppanuuslajit ja yhdessä keh-
keytyminen eivät liity vain sopusointuun, vaan
itse asiassa useasti konflikteihin.¹⁸

Kaikelle eläintutkimukselle on yhteisenä
rajoitteena ihmisen lajisidonnainen tapa hah-
mottaa maailmaa ja rajallinen kyky ymmärtää
toisia lajeja. Historiantutkimuksen erityisenä
piirteenä on, ettei historioitsija voi tarkastella
menneisyyden eläimiä eikä menneisyyden ihmi-
nen-eläin-suhteita muutoin kuin tutkittavan
ajan ihmisten tuottaman aineiston avulla.¹⁹ Éric
Baratayn mukaan tämä ei kuitenkaan ole ylitse-
pääsemätön ongelma. Ratkaisu on ennen kaik-
kea uuden näkökulman oivaltamisessa. Baratay
on todennut, että historiantutkijalle on oleellista
tunnistaa ja tunnustaa ihmisten väistämättä aina
elävän yhdessä muiden eläinten kanssa. Tämän
jälkeen eläimet tulevat näkyvämmiksi lähteissä.²⁰

Historialliset aineistot, jotka saattavat ensi-
silmäyksellä vaikuttaa läpeensä antroposent-
risiltä, voivat avautua toisin uudella luennalla.
Tutkimuksessaan ensimmäisen maailmansodan
sotakoirista Chris Pearson on hyvin havainnol-
listanut, miten historiallisesta aineistosta löytyy
sekä ihmisten käsityksiä eläimistä toimijoina että
välähdyksiä eläinten toiminnasta. Aikalaisilla
oli tapana selittää koirien toimintaa liittämällä
siihen antropomorfishen inhimillisiä hyveitä ja
motiiveja, mutta aineistot kertovat samalla myös
koirien tekemisistä sekä koirien ja ihmisten väli-
sistä siteistä.²¹

11. Käsitteen suomennos on Erika Ruonakosken. Ruonakoski 2015, 270–275.

12. Donna Haraway, *When Species Meet*. University of Minnesota Press 2008.

13. Eläinten toimijuudesta ks. Chris Pearson, *Dogs, History, and Agency*. *History and Theory* 52 (2013), 128–145; Lynda Birke & Jo Hockenhull, *On Investigating Human–Animal Bonds. Realities, Relations, Research*. Teoksessa Lynda Birke & Jo Hockenhull (toim.) *Crossing Boundaries. Investigating Human–Animal Relationships*. Brill 2014, 15–36; Tuomas Räsänen & Taina Syrjämaa (toim.) *Shared Lives of Humans and Animals. Animal Agency in the Global North*. Routledge 2017; Chris Pearson, *History and Animal Agencies*. Teoksessa Linda Kalof (toim.) *The Oxford Handbook of Animal Studies*. Oxford University Press 2017, 240–257.

14. Helena Telkänranta, *Millaista on olla eläin?* SKS 2015.

15. Bruno Latour, *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford University Press 2007.

16. Käytän eläimistä hän- ja he-persoonapronomineja välttääkseni arvottavan jaottelun ihmisten ja muiden eläinten välillä.

17. Vinciane Despret, *From secret agents to interagency*. *History and Theory* 52 (2013), 29–44.

18. Holmberg 2017, 2, 8–9.

19. Dorothee Brantz, *Introduction*. Teoksessa Dorothee Brantz (toim.) *Beastly Natures. Animals, Humans, and the Study of History*. University of Virginia Press 2010, 5.

20. Éric Baratay, *Le pont du vue animal. Une autre version de l'histoire*. Seuil 2012, 43–56.

21. Pearson 2013, 128–145.

Monilajinen säätyläisperhe

Roteva, lyhyt- ja sileäkarvainen koira istuu uusi-kaupunkilaisen valokuvaamon ornamenttikuvioidulla matolla, katse kiinteästi kohti kameraa vuonna 1899 tai 1900 otetussa perhemuotokuvassa (kuva 1). Koiran kaulassa on leveä nahkapanta, jonka kiiltävät metallisoljet ja kulumattomat nahkareunat kielivät uutuudesta ja arvokkuudesta. Koira istuu tynnosti isäntänsä, vuori-insinööri Hugo Blankettin, polvien välissä. Koira on niin suuri, että päälaki on takana istuvan Hugon pallean korkeudella. Blankett on kuvassa tummassa puvussa ja rusetti kaulassaan vierellään vaimo Bertha tummassa leningissä. Pariskunnan esikoinen istuu äitinsä sylissä raitaisessa kudotussa mekossa ja pitsisomisteisessa kaulalapussa. Lapsen jalat nahkatossuissaan ovat pienemmät kuin koiran valkoiset etutassut.²²

Elegantisti pukeutunut, menestyvä nuori perhe oli liittymässä Uudenkaupungin seurapiireihin kuvauttaessaan perheidyllinsä. Noin 4 000 (ihmis)asukkaan kaupunki oli pieni, mutta kontaktit maailmalle olivat vahvat erityisesti merenkulun ja laivanvarustuksen takia.²³ Kuvanoton aikoihin insinööri Blankett oli perustamassa omaa kiviteollisuusyritystä, joka louhisi graniittia Uudenkaupungin saaristosta.²⁴ Perhe oli juuri asettautunut kaupunkiin ja etsi 4–5 huoneen vuokra-asuntoa sekä ruotsia taitavaa palvelijarta.²⁵ Uudella yrittäjällä oli sukujuuria Saksassa ja kansainvälistä kokemusta pitkältä opintomatkalta. Kansainväliset juuret oli myös perheen koiralla, jonka nimeä emme valitettavasti tiedä.²⁶ Perheen nelijalkainen jäsen oli tanskandoggi.²⁷ Ulkomaisia rotukoiria oli Suomessa vielä varsin vähän. Jotkut koirayksilöt muuttivat silti kaukaa. Esimerkiksi juuri tanskandoggeja tiedetään hankitun Suomeen suurista kenneleistä Saksasta, jossa rotu oli jalostettu.²⁸

■ Kuva 1. Tanskandoggi poseerasi osana menestyvää nuorta perhettä 1800- ja 1900-luvun taitteen Uudessa-kaupungissa. Augusta Olsson: Hugo Blankettin perhe, 1899–1900. Uudenkaupungin museo.

Perhepotreitit koirien kanssa olivat kansainvälisesti olleet suosittuja jo vuosikymmenten ajan, aina daguerrotypian käyttöönotosta lähtien 1840-luvulta. Kuvia kerättiin perhealbumeihin muiden läheisten kuvien joukkoon ja niitä myös jaettiin sukulaisille ja lähipiirille. Kuvat osoittivat ja vahvistivat ihmisten ja lemmikkien tunnesidettä ja esittivät eläimet osana sosiaalista verkos-

22. Kaikki tässä artikkelissa mainitut valokuvat kuuluvat Augusta Olssonin kuvakokoelmaan Uudenkaupungin museossa.

Kuvat löytyvät henkilön nimen perusteella.

23. Asukasmäärästä ks. *Suomen tilastollinen vuosikirja*. Tilastollinen päätoimisto 1904, 10.

24. *Aikalaiskirja. Henkilötietoja nykypolven suomalaisista 1934*. Otava 1933, 59–60; K. V. Kaukovalta, *Uudenkaupungin historia. Neljäs osa 1875–1918*. Uudenkaupungin kunta 1943, 275–276.

25. Siivo ja rehellinen palvelijatar. *Uudenkaupungin Sanomat (US)* 8.2.1900; Halutaan vuokrata. *US* 29.3.1900.

26. Olssonin kuvakokoelman lasinegatiiveihin on kirjoitettu yleensä vain kuvan tilaajan nimi, joten suurin osa eläimistä ja ihmisistä jää nimettömiksi.

27. Kiitän dosentti Nora Schuurmania ja FM Eeva Ennolaa avusta koirarotujen tunnistamisessa.

28. Taina Syrjämaa, *Spectacles of Modern Companionship. Men, Dogs and Early Finnish Dog Shows*. Teoksessa Tuomas Räsänen & Taina Syrjämaa (toim.) *Shared Lives of Humans and Animals. Animal Agency in the Global North*. Routledge 2017, 66–69.

toa.²⁹ Blankettin perhe ei siis ollut ainutlaatuisen ottaessaan kuvaan mukaan koiransa. Samassa uusikaupunkilaisessa valokuva-ateljeessa kuvattiin vuosisadan vaihteessa monta muutakin säätyläislemmikkiä. Samalla, kun kuvat kertovat koirien olleen tiiviisti osa perhekokonaisuutta, ne myös valottavat, minkälaisien ihmisten kanssa koirat elivät.

Paikallisessa valokuva-ateljeessa poseerasi 1900-luvun ensi vuosina koiria kokonaisten perheiden kanssa tai erikseen miehen, naisen tai lasten seurassa. Muun muassa paikallisen eläinsuojeluyhdistyksen puheenjohtajan, tulinhoitaja Gräsbäckin³⁰ kanssa kuvassa on kolme poikaa ja keskimmäisenä koira, aivan kuin neljäs lapsi. Tukeva, musta newfoundlandinkoira seisoo puolestaan ryhdikkäästi silinteripäisen ja mustaan palttooseen pukeutuneen vt. raatimiehen ja lennätinvirkamies Eugen Ellménin³¹ rinnalla. Hyvin suurikokoinen, mitä ilmeisimmin monirotuinen lemmikkikoira istuu tyynenä merikapteeni Saarisen arviolta 6–7-vuotiaan pojan vieressä. Neiti Seikowin corgi puolestaan istuu hieman jännittyneenä pöytäliinan peittämällä pöydällä emäntänsä tuolin vieressä, ja emännän käsi lepää rauhoittavasti koiran niskassa kaulapannan tietämillä. Muutama koira on kuvattu yksikseen kuten topatussa nojatuolissa istuva Trolle, asessori Lindqvistin pitkä- ja kiharakarvainen terrieri.³²

Valokuvatut lemmikkikoirat elivät kaupungin vauraimmissa perheissä. Uudessakaupungissa seurattiin kansainvälistä trendiä, joka oli vahvistunut nopeasti 1800-luvun jälkimmäisen puoliskon aikana. Erityisesti viktoriaaniset englantilaiset panostivat lemmikkeihin. Myös kanaalin toisella puolella koirat valloittivat ranskalaisen suurkaupunkiporvariston kodit. Koirat olivat suorastaan välttämättömiä pariisilaisen porvariston identiteetille ja aikalaisten hyvänä pitämälle

kodille ja perheelle. Samalla vauras porvaristo pyrki rajoittamaan muun väestön oikeutta ja mahdollisuutta pitää seuraeläimiä.³³ Suomessakin säätyläistön piirissä on pidetty omaa eläinsuhdetta parempana ja jalompana kuin maalaisten tai kaupunkien vähäväkisten tapaa kohdella ja elää yhdessä kesyjen eläinten kanssa.³⁴ Koiravero oli yksi keino rajoittaa koirien määrää ja vaikuttaa siihen, ketkä kaupunkilaiset saattoivat hankkia koiran.

Vuoden 1906 verotietojen mukaan 44 henkilöä maksoi Uudessakaupungissa veroa yhteensä 54 koirasta. Kuinka paljon kaupungissa asusti laittomia, veromerkitömiä koiria ei ole tiedossa, mutta viranomaisille koiristaan maksaneet olivat valtaosin kaupungin vauraampaa väkeä kuten lääkäri, kauppias, apteekkari, nimismies ja tehtaanjohtaja. Huomiota herättävän moni oli merikapteeni, merikapteenin leski tai laivuri. Valtaosa koiranomistajista oli miehiä, perheenpäitä, mutta joukossa on myös joitakin naisia, leskien lisäksi naimattomia naisia kuten corgin emäntä neiti Maria Seikow. Maksajien joukosta löytyy vain yksi työmies, yksi merimies ja joitakin käsityöläisiä. Kymmenen markan vuotuinen koiravero oli suhteellisesti hyvin korkea. Työmiehellä, räätäliillä ja neuvojattarella vero yhdestä koirasta oli yli puolet koko vuoden veroista. Vauraammillakin kaupunkilaisilla koiravero oli tuntuva ja saattoi helposti olla 5–10 prosenttia kokonaisveromäärästä.³⁵ Koiran liittäminen virallisesti osaksi perhettä ja taloutta oli rahallisesti tuntuva sitoumus.

Useamman koiran taloudet olivat poikkeuksellisia ehkä osittain tästäkin syystä. Innokkaalla koiraharrastajalla ja Suomen kennelklubin jäsenellä, lennätinvirkailija Selim Bernstedtillä oli vuonna 1900 peräti neljä koiraa, mutta muutoin koiraveroluetteloista löytyy vain muutamia yksittäisiä henkilöitä, joilla oli enemmän kuin yksi

29. Katherine C. Grier, *Pets in America. A History*. The University of North Carolina Press 2006, 99; Grier 2014, 131–132. Vuosisadan vaihteen koirapotreiteista Suomessa ks. Victor Barsokevitschin kuvia, joita on julkaistu teoksessa Jukka Kauppinen, *Uskollisin kaikista. Hämmästyttävä koira*. Maahenki 2011.

30. Gräsbäckin toiminta eläinsuojeluyhdistyksessä mainitaan kaupungin historiikissa: Kaukovalta 1943, 101.

31. Ellménin asemasta kaupunginhallinnossa ks. Kaukovalta 1943, 20.

32. Tässä mainitut Augusta Olssonin ottamat valokuvat ovat vuosien 1899 ja 1905 väliltä.

33. Kete 1994.

34. Syrjämaa 2017, 68–69.

35. Maksunlasku- ja ylöskantokirja kunnallismaksuista Uudenkaupungin kaupungille vuodelta 1906. Uudenkaupungin kaupunginarkisto. Vertailu vastaaviin tietoihin vuosilta 1891, 1894, 1898–1901, 1907–1908 näyttää tilanteen olleen varsin vakiintunut.

koira.³⁶ Myös muotokuvissa on yleensä vain yksi koira. Poikkeus on maanmittari Arvid Waldonin kuva vuodelta 1908, jossa hän poseeraa kahden koiransa kanssa herraskaisessa metsästysasussa, knallihattu päässään. Osa muistakin kuvatuista koirista oli metsästyskoiria, mikä ei ole yllättävää, sillä paremmissa piireissä metsästys oli arvostettu harrastus.³⁷ Ajokoiria saatettiin pitää piha-aitauksissa, mutta Uudessakaupungissa ei näytä olleen suurenluokan koira- ja metsästysharrastajia, joilla olisi ollut suurta kenneliä ainakaan aivan kaupungin keskustan tuntumassa.³⁸ Se, että moni koira oli perheensä ainokainen, oli omiaan tiivistämään perheen koira- ja ihmisjäsenten välistä suhdetta.

Koirarodut muuttuivat nopeasti ja perusteellisesti 1800-luvun kuluessa. Erityisesti englantilaiset olivat koirarotujen jalostuksessa, kennelklubien perustamisessa ja tuhansien koirien suurnäyttelyiden järjestäjänä innokkaita edelläkävijöitä.³⁹ Brittimallia seurattiin yleisesti muuallakin vauraassa ja teollistuvassa maailmassa – jopa siinä määrin, että kirjoittaessaan kriittisesti amerikkalaisten raharikkaiden elämäntavasta Thorstein Veblen mainitsi rotukoirat ylenpalttisen kulutuksen osana.⁴⁰ Suomessakin perustettiin kennelklubi vuonna 1889 ja järjestettiin kansallisia koiranäyttelyitä vuodesta 1891 lähtien, joskin ne olivat pieniä ulkomaisiin esikuvuihinsa verrattuna. Ulkomaisia rotukoiria oli Suomessa vain vähän, vaikka alalla oli jonkin verran harrastajia, jotka investoivat suuriakin summia hankkiesseen koiria Englannin ja Manner-Euroopan tunnetuista kenneleistä. Hugo Blankettin tanskanoggi oli aikansa pikkukaupungissa erityinen ja huomiota kiinnittävä koira. Olemassaolollaan hän korosti perheen vaurautta, moderniuutta ja kansainvälisyyttä.

Rotujen vakiintumattomuudesta ja rotukoirien vähäisyydestä Suomessa kertoo se, että ensimmäisissä valtakunnallisissa koiranäyttelyissä 1890-luvulla oli suuri luokka monirotuisille koirille. Monelle koiralle annettiin ad hoc -rotu-

määritelmä, joka viittasi paikkakuntiin tai maihin, joihin koiran sukujuuret veivät. Uudessakaupungissakin on voinut hyvin olla ”englantilais-saksalais-ruotsalaisia” tai ”saksalais-suomalaisia” koiria, kuten 1890-luvun näyttelyissä määriteltiin koiria.⁴¹ Varsinkin kun ottaa huomioon Uudenkaupungin lukuisat merikapteenit, on hyvin todennäköistä, että osa koirista tuli kaukaa.

Uusikaupunkilaiset valokuvat osoittavat, miten erilaisia koiria perheissä eli. Kaupunkilaiskodeissa on asunut monen näköisiä ja kokoisia koiria, mutta silmiin pistävää on erittäin suurten koirien lukuisuus. Niin banaalia kuin voikin olla kiinnittää huomiota lemmikin kokoon, vaikuttaa se kuitenkin suuresti yhdessä elämisen tapoihin kuten kodin tilojen jakamiseen. Aessori Lindqvistin Trolle oli kovin erilainen elämäkumppani kuin kuvassa 2 kameraan katsova kiharakarvainen ja tuuheahäntäinen paimenkoira, joka istuu lattialla Blomin kauppiassukuun kuuluneen emäntänsä vieressä. Säätyläiskodin ovet eivät auenneet ainoastaan koirille, jotka olisivat olleet kansainvälisesti tunnetun rodun valioita ja kalliita hankkia. Pikkukaupungin säätyläisistä moni näyttää valinneen sekarotuisen koiran eikä kaupungissa ollut suurta innostusta osallistua aktiivisesti rotukoiraharrastukseen. Vain yksittäisiä henkilöitä liittyi kennelklubiin eikä uusikaupunkilaisia koiria löydy ensimmäisten koiranäyttelyiden luetteloista.

Koirien ilmeinen moninaisuus korosti yksilöllisyyttä. Sitä alleviivattiin erityisesti kuvissa, joissa lemmikki poseerasi yksin. Esimerkiksi merikapteeni Liljan musta noutaja on kuvattu ihmissilmään erityisen ylevältä ja jopa dramaattiselta näyttävässä asennossa katse ja kuono yläviistoon kääntyneinä kuin diivalla (kuva 3). Muotokuvassa koiralla ei myöskään ole kaulapantaa, mikä korostaa koiran itsellisyyttä. Muotokuvat erosivat radikaalisti niistä samanaikaisista kuvista, joissa pyrittiin tuomaan esille koirarotujen ominaisuuksia. Kennelklubin julkaisuissa rotujensa valioina esitetyt koirat kuvattiin kylki kohti kameraa, jotta

36. Debiterings- och uppborðslängd öfver kommunala utlagor i Nystads stad år 1900. Uudenkaupungin kaupunginarkisto.

37. Heikki Lehikoinen, *Tuo hiisi hirviäsi. Metsästyksen kulttuurihistoria Suomessa*. Teos 2007, 184–191.

38. Suuresta, yksityisestä koiralasta Suomessa ks. esim. Daniel Wadén, *Meddelande från Lill Hiittis jaktområde för år 1902. Finska kennelklubbens tidskrift* 1.3.1903.

39. Ritvo 1987, 104–115.

40. Thorstein Veblen, *The Theory of the Leisure Class. An Economic Study of Institutions*. The Macmillan Company 1912 [1899], 140–142.

41. Syrjämaa 2017, 66–68.

■ Kuva 2. Monessa uusikaupunkilaisessa säätyläis-kodissa eli sekarotuisia koiria, vaikka koirarotujen jalostus oli kansainvälisesti suosittua. Muotokuvat kertovat läheisyydestä, koiran ja ihmisen luottamuksesta toisiinsa. Augusta Olsson: M[alvina?] Blom, n. 1905. Uudenkaupungin museo.

rodun tyypilliset fyysiset ominaisuudet olisivat mahdollisimman hyvin esillä.⁴² Valokuva-ateljeen kuva näytti toisenlaisen koiran – inhimillisemmän ja yksilöllisemmän.

Ateljeessa otettiin myös joitakin kissapotretteja. Muun muassa paikallisen oluttehtailijan aikuinen tytär Linnea Ertman sekä valokuvaaja Augusta Olsson itse poseeraavat kissojensa kanssa. Ertmanin kissa oli pikimusta; Olssonin kokoharmaa, jolla on koristeellinen kaulanauha. Roteva raitainen kissa poseerasi puolestaan yksin. Outo tilanne on saanut kissan jähmettymään

jännittyneenä paikalleen, vaikka emäntä, neiti Åkerlund, on varmasti ollut lähellä. Kissan turkki saattoi olla hieman tavanomaista pitempi, mutta väritys oli hyvin tavanomainen ja epäsymmetrinen. Oma muotokuva ja kaulassa oleva, kalliista kankaasta tehty nauha kertovat hellittelystä ja arvostuksesta. Erityistä ulkonäköä ei välttämättä tarvinnut tullakseen hemmotelluksi lemmikiksi.

Ei ole epäilystä, etteikö vuosisadan vaihteen Uudenkaupungin paremmissa piireissä ellyt kissoja, jotka olivat perheenjäseniä siinä kuin koiratkin. Perhekuivissa kissoja on kuitenkin selkeästi vähemmän kuin koiria. Kissojen harvalukuisimmat potretit voivat osittain selittyä sillä, että kissojen kuvaaminen vieraassa ateljeessa oli vaikeampaa kuin koirien. Kissat arastelevat outoja paikkoja toisin kuin koirat, jotka luottavaisesti seuraavat isäntäänsä. Koira ei vastustellut kameran edessä seisomista valokuvaamossa, mutta kissa saattoi tehdä kuvaamisensa mahdottomaksi. Taustalla voi kuitenkin olla muitakin syitä. Koiriin liittyviä harrastuksia ja elämäntapaa on arvostettu korkealle. Sitä vastoin kissojen kanssa elämisellä ei ole ollut samanlaista sosiaalista statusta sen paremmin Suomessa kuin kansainvälisestikään.⁴³

Nykyistä lemmikkikulttuuria tutkittaessa on korostettu kuluttamista, joka kietoutuu osaksi huolenpitoa. Ihmisen ja lemmikin läheisyyttä kuvaa näin yhdessä kuluttaminen. Lemmikeille suunnattu kulutushyödykkeiden valmistus ja markkinointi on valtaisa elinkeinoelämän ala.⁴⁴ Suurkaupungeissa kuten Pariisissa koirille valmistettiin jo 1800-luvulla muodikkaita asuja ja jalkineita, mitkä Suomessa jäivät vieraiksi. Täkäläisillekin koirille oli kuitenkin tarjolla joitakin tuotteita, erityisesti ulkomaista, teollisesti valmistettua ruokaa. Sen lisäksi tarjolla oli muun muassa harjoja ja lääkkeitä.⁴⁵ Vaikka vuosisadan vaihteen Uudessakaupungissa kulutuskulttuuri oli sekä myöhempään että oman aikansa suurkaupunkien käytäntöihin verrattuna vaatimatonta, valokuvan teettäminen ammattikuva-

42. Ks. esim. kuvat julkaisussa *Finska Kennelklubbens kalender och stambok*. Finska Kennelklubben 1894.

43. Ritvo 1987, 116–121.

44. Rebekah Fox, *Intimate Cartographies. Creating Place with Companion Animals*. Teoksessa Jacob Bull, Tora Holmberg & Cecilia Åsberg (toim.) *Animal Places. Lively Cartographies of Human-Animal Relations*. Routledge 2018. Ks. myös Annamari Vänskä, 'Cause I wuv you!' Pet dog fashion and emotional consumption. *Ephemera. Theory & Politics in Organization* 16:4 (2016), 75–97.

45. Ks. koiranäyttelyluetteloiden mainokset. Esim. *Katalog öfver Finska Kennelklubbens 7nde Allmänna Hundutställningen i Helsingfors*. 1904.

■ Kuva 3. Koiran yksilöllisyys korostui ateljeemuotokuvassa. Augusta Olsson: Kapteeni Liljan koira, n. vuonna 1900. Uudenkaupungin museo.

mossa oli kuluttamista, jossa osallisina olivat lemmikit. Valokuvan teettäminen oli yksi kansainvälisen, muotoutuvan kulutuskulttuurin käytäntö. Kuvat myös kertovat muusta kulutuksesta: komeista tai koreista pannoista. Joillakin suurilla koirilla on Blankettin tanskandogin tavoin jyhkeä nahkapanta, kun taas pienillä koirilla on kevyempi ja koristeellisempi panta. Esimerkiksi neiti Synnerbergin koiran ohuessa pannassa riippui kulkunen. Vaikka pannalla oli käytännöllinen funktio, se oli myös kesyyden merkki. Sitä voisi verrata samankaltaiseksi sivistyksen symboliksi kuin Hugo Blankettin oma rusetti tai pikkutyttären pitsireunainen kuolalappu. Toisaalta panta kertoo valtasuhteesta: ihminen voi kytkeä koiran talutushihnaan ja päättää, missä ja milloin

koira voi kulkea.⁴⁶ Perheenjäsenyys ja yhteenkuuluvuus eivät merkinneet tasa-arvoa eläinten ja ihmisten välillä. Sekä ihmisten että muiden eläinten kannalta oli kuitenkin erittäin merkityksellistä, että yhteiskunnan korkealle arvostetuissa piireissä lemmikkieläimet integroitiin näkyvästi osaksi perhettä.

Lemmikit liikkeellä

Kadonnut. Hurttakoira, tunteva nimen 'Nero', on poisjuossut. Tuntomerkit ovat: musta selkä, valkea rinta, ruskea pää, ruskeat jalat ja valkeat kätälät. Sitä, joka mahdollisesti on talteenottanut koiran tai tietää jotakin sen katoamisesta ja olinpaikasta, pyydetään hyväntahtoisesti ilmoittamaan siitä allekirjoittaneelle. Kunniallinen palkinto luvataan. Eug. Ellmén, Uusi-kaupunki.⁴⁷

Talvella 1894 kadonnut Nero oli yksi lukuisista "poisjuosseista" koirista, jotka lähtivät omille teilleen ja joita etsittiin tai joiden löytymisestä ilmoitettiin paikallisen sanomalehden, *Uudenkaupungin Sanomien*, sivuilla 1800- ja 1900-luvun taitteen molemmin puolin. Ilmoitukset levisivät hyvin paikkakunnan suurimman lehden välityksellä. Lehti piti pintansa kielikiistojenkin keskellä ja sillä oli vuosisadan vaihteessa lähes 2 000 tilaajaa kaupungissa ja ympäröivällä maaseudulla.⁴⁸

Ilmoitukset osoittavat, että monet lemmikit lähtivät kotipihoistaan eivätkä palanneet omin neuvoin ainakaan kovin pian. Lemmikkejä on pidetty ja pidetään ihmisen omaisuutena, ja ihmiset ovat pyrkineet rajaamaan lemmikkien liikkumista. Ilmoituksissa näkyy omistajuus ja siihen liittyväksi mielletty vastuu: löytyneiden koirien hoidosta ja säilyttämisestä aiheutuneita kuluja penätään omistajilta toistuvasti. Ilmoitukset kertovat kuitenkin myös jotakin muuta koirien ja ihmisten suhteesta. Kevättalvella 1890 maanmittari Kniper peräänkuulutti sanomalehden etusivulla gordoninsetteriä, joka "katosi kodistaan".⁴⁹ Joulukuussa 1902 puolestaan "pienenlääntää, pystykorvaista" Milleä kaivannut por-

46. Kaulapannoista ks. Grier 2014, 126–127.

47. Kadonnut. *US* 26.1.1894.

48. Pirkko Leino-Kaukiainen, Kasvava sanomalehdistö sensuurin kahleissa 1890–1905. Teoksessa *Suomen lehdistön historia* 1. *Sanomalehdistön vaihteet vuoteen 1905*. Kustannuskiila 1988, 528.

49. Huomatkaa! *US* 1.3.1899.

mestari K. H. Arola totesi ilmoituksessa, että tämä "on poistunut kotoaan".⁵⁰ Isäntiensä mielestä koirat eivät siis lähteneet omistajiensa – ihmisten – talosta, vaan omasta kodistaan, joka oli koirien ja ihmisten yhteinen. Myös koiran löytämisessä eläimen toimijuus saattoi korostua: "Eksynyt musta naaras koira valkoisilla pilkuilla on suojansa ottanut minun tykönäni", ilmoitti Wilhelm Lindman keväällä 1891.⁵¹

Kadonneita koiria koskevien lehti-ilmoitusten sanavalinnat korostavat koirien toimijuutta: koirat "juoksivat pois", "lähtivät", "poistuivat" tai jopa "ottivat suojansa". Ilmoitukset ovat lyhyitä, mutta niissä piirtyvät esiin sekä aikalaisten käsitys koirista toimijoina että välähdyksenomaisesti itse koirien teot juuri siten, kuin Chris Pearson totesi ensimmäisen maailmansodan sotakoirien kuvauksista. Ihmisten laatima historiallinen aineisto mahdollistaa – ainakin hetkittäin – toisenlaisen logiikan mukaan toimineen eläimen omapäisen ja omanlaisen toiminnan näkemisen.⁵² Toisin tekeminen on toimijuuden näkyvimpiä ja helpoimmin havaittavia muotoja, mutta oleellista kadonneiden koirien ilmoituksissa oli se, että ehkä yllättäenkin valittuihin verbeihin ei liity negatiivisia konnotaatioita. Koirien ei sanottu karanneen tai paenneen, mikä olisi korostanut luvattomuutta tai kiellon rikkomista. Mitä ilmeisimmin perheen ihmiset olivat tottuneet hyväksymään sen, että koirat saattoivat liivahtaa omille teilleen, mutta pitemmän päälle lähtijää ei vain odoteltu takaisin kotiin, vaan etsittiin tarmokkaasti julkisilla ilmoituksilla.

Yhteinen koti ei ollut vain ihmisten käsitys. Klassinen esimerkki on kotiaan ja kotipihaansa puolustava koira. Esimerkiksi syksyisessä iltahämärässä tontille aidan yli omenavarkaisiin tunkeutuneet nuoret miehet saivat kyytiä koiralta, joka "wainusi warkaat ja tulla tomisti sellaisella melulla ulos, että warkaiden oli pakko poistua".⁵³ Perheen koira ja ihmiset olivat samalla kannalla tilan kuulumisesta yhteisesti heille ja omenavar-

kaista tunkeilijoina, jotka oli syytä häätää piha-piiristä. Usein eläimet kuitenkin liikkuvat ja käyttävät tiloja toisin kuin ihminen kuvittelee, toivoo tai haluaa. Eläinmaantieteen uranuurtajat Chris Philo ja Chris Wilbert ovat korostaneet, miten eläimet muuntavat tiloja omikseen ylittämällä ihmisten asettamia rajoja.⁵⁴

Kaupungilla liuskeli omin päin mitä ilmeisimmin koko joukko koiria ja kissoja, jotka tekivät kotipihojensa lisäksi muista kaupunkitiloista – ihmisten näkökulmasta sekä julkisista että yksityisistä – omiaan. Eräs puutarhaansa huolellisesti hoitanut kaupunkilainen tuskaili, mitä kissojen omapäisestä liikkumisesta aiheutui. Puutarhurilla oli ilmeisesti itselläänkin kissa, mutta erityisesti kissojen välinen kanssakäyminen aiheutti hänelle päänvaivaa ja jätti fyysiset jäljet pihamaalle: "Usein Mirri myös saa toisia Mirriä vieraksi ja nämä wierainkäynnit yhtä usein päättyvät ankaralla kahakalla." Seurauksena oli taimilavoja lämmittäneiden ikkunoiden rikkoutuminen, lasin sirpaleiden putoaminen taimien joukkoon tai taimien tallautuminen. Kirjoittaja myös valitti, miten kissat tekivät omia polkujaan ja estivät joidenkin kasvien kasvattamisen tyystin. Ilmeisen vakavasti puutarhaansa suhtautunut kaupunkilainen tuskaili, ettei ollut voinut vuosikausiin kasvattaa taivaansinisiä sievikejä kissojen takia: "heti kun kasvi on ennättänyt kauniimalleen, ovat Mirrit sen ottaneet warsinaiseksi leposijakseen, josta heitä ei millään konstilla ole saatu peloitetuksi, ei terwallakaan."⁵⁵

Kissojen liikkuminen kaupungissa oli jossain määrin erilaista kuin koirien. Ihmiset tarvitsivat vapaana liikkuvia kissoja harventamaan tuhoeläiminä pidettyjä jyrjijöitä. Kissa on lemmikkinä ollut samalla usein myös hyötyeläin. Kovinkin hienostuneen kodin kissa on voinut yhtä lailla jahdata rottaa kuin poseerata kauniissa kaulanauhassa valokuva-ateljeessa.⁵⁶ Ututiskynnyksen ylittänyt maineteko oli esimerkiksi, kun kissa oli käynyt ihmisten kammoaman käärmeen kimp-

50. Koira! *US* 18.12.1902.

51. Eksynyt musta naaras koira. *US* 10.4.1891.

52. Pearson 2013, 138–139.

53. Tawat williintyivät. *US* 25.9.1891.

54. Chris Philo & Chris Wilbert, *Animal Spaces, Beastly Places. An Introduction*. Teoksessa Chris Philo & Chris Wilbert (toim.) *Animal Spaces, Beastly Places. New Geographies of Human-Animal Relations*. Routledge 2000, 1–35.

55. Pikkasen kotilääkkeitä. Uudenkaupungin uutiset. *Aura* 3.6.1887.

56. Lemmikkieläimen ja hyötyeläimen rajan epämääräisyydestä ja huokoisuudesta ks. Taina Syrjämaa, Neiti Åkerlundin kissa ja suutariperheen Mikko. Kissa perheenjäsenenä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Suomessa. Teoksessa Tuomas Räsänen & Nora Schuurman (toim.) *Kansakulkijat*. (tulossa).

puun.⁵⁷ Sen sijaan pikkulintuja kissa ei olisi saanut pyydystä. Edellä mainittu puutarhurikin suri enemmän kuin tallattuja taimiaan kissan saalistamia pikkulintuja, jotka ovat puutarhurin ”ystäviä ja apulaisia” syödessään hyönteisiä.⁵⁸ Pikkulintujen suojeleminen oli itse asiassa yksi ensimmäisistä eläinsuojelun muodoista.⁵⁹ Lemmikien ja ihmisten väliset suhteet eivät olekaan vain heidän välisiään, vaan ne ovat aina määrityneet suhteessa muihin eläimiin. Ihmisten näkökulmasta toiset eläimet ovat olleet tervetulleempia kaupunkiin kuin toiset.⁶⁰ Tämän mukaisesti on haluttu myös lemmikkien toimivan. Kissalle ihmisen tekemä ero hyvien ja pahojen eläinten, sallittujen ja kiellettyjen saaliiden välillä oli tietysti käsittämätöntä.

Kissan tai koiran käsitys kanssaeläjästä sekä tilasta on pohjimmiltaan erilainen kuin ihmisen jo erilaisen aistimaailman ja kommunikoinnin tapojen takia.⁶¹ Esimerkiksi lemmikkien mielestä kiinnostavat ja kutsuvat hajut eivät saaneet yhtä innostunutta vastaanottoa ihmisnensisä. Eräs uusikaupunkilainen kauhisteli laitakaupungilla sijainnutta teurastamoaa, jonka seinänvierillä oli lantakasoja eikä paikalla ollut sen paremmin ojaa jätteille kuin vettä puhdistamiseen: ”Paikka on kuin luotu kissain ja koirain juhla-ateriapaikaksi, joiden mässäämistä lukemattomat karpäset surinallaan säestävät.”⁶² 1800-luvun loppupuoli oli perusteellisen muutoksen aikaa käsityksissä siitä, mikä on vaarallista ja miten taudit tarttuvat. Modernisoituvan kaupungin hygieniaan kiinnitettiin entistä enemmän huomiota, ja kaupungeissa uusittiin erityisesti lihantuotannon infrastruktuuria ja elintarvikkeiden myyntitiloja.⁶³ David Barnes on 1880- ja 1890-luvun Pariisiin keskittyvässä tutkimuksessaan osoittanut, miten

sekä uudet käsitykset mikrobeista että vanhat ajatukset saastaisina pidetyistä paikoista limittyivät ja vaikuttivat samanaikaisesti.⁶⁴

Ihmisen käsitys sopivasta tilasta ja sopivasta käytöksestä erosi monin tavoin kissojen ja koirien tavoista. Ihminen on pyrkinyt omien käsityksensä mukaisesti hallinnoimaan eläimiä, mukaan lukien lemmikit. Eri lajeille ja eri yksilöille on ollut sallittua tehdä eri asioita eri paikoissa. Siinä missä sievikkejä kaivannut puutarhuri antoi oman kissansa kulkea pihassa, toisille hän suunnitteli häätöä uuden teknologian avulla. Ulkomaisiin esimerkkeihin vedoten kirjoittaja tuumaili, että puutarharuuskulla voisi ajaa matkoihinsa kissoja, jotka tunnetusti eivät pidä kastumisesta.⁶⁵ Konfliktit saattoivat kuitenkin saada myös toisenlaisia mittasuhteita kuin kylmän suihkun. Nimimerkki ”Eräs” päivitteli vapaana liikkuvaa vihaista koiraa, joka häiritsi ohikulkijoita ja hämmästeli, miten koiran omistaja salli tämän. Toisessa yhteydessä varoiteltiin kissoista kertomalla, että naisen käsi oli pahasti turvonnut kissan pureman takia. Lehdessä muistutettiin, että verenmyrkytys mätäkuussa on vaarallinen. Uhkaavaksi koettujen eläinten liikkumista pyrittiin rajoittamaan sakotamalla omistajaa tai tappamalla eläin.⁶⁶

Tora Holmberg on lajirajat ylittäviä yhteisöjä tutkiessaan korostanut, miten kaupungeissa pyritään hallitsemaan ja ohjaamaan niin ihmis- kuin eläinkehöjen liikkumista. Tilanteesta ja tilasta riippuen keho voidaan luokitella väärässä paikassa olevaksi, jolloin se ei ole hyväksyttävä, vaan uhka naapurustolle ja esimerkiksi ihmisten terveydelle.⁶⁷ Eläimet eivät luonnollisesti tunnista tai piittaa ihmisen instituutioista kuten julkisen ja yksityisen tilan tai luvallisen ja luvattoman liikkumisen rajoista. Historioitsija Susan Nance

57. Kaksi käärmettä tapettiin eilen. *US* 15.7.1899.

58. Pikkasen kotilääkkeitä. Uudenkaupungin uutiset. *Aura* 3.6.1887.

59. *Majföreningen till småfåglares skydd*, <http://www.doria.fi/handle/10024/83229>. Pikkulintujen suojelusta ja pesäpönttöjen rakentamisesta Oslossa: Liv Emma Thorsenin esitelmä ”Ornithology as Cultural History”, Turun yliopisto 3.5.2018.

60. Vuorisalo, Lahtinen & Laaksonen 2001, 1739–1756. Eläinten luokittelusta hyödyllisiin ja haitallisiin ks. myös Sakari Mykrä, *Eläinluokittelujen, lajisuojelun ja sidosryhmien historia määrää haitallisten eläinten nykyistä ja tulevaa kannanhoitoa ja suojelua*. Turun yliopisto 2017.

61. Telkänranta 2015.

62. Kaupungin teurastushuone. *US* 16.4.1904.

63. Paula Young Lee (toim.) *Meat, Modernity and the Rise of the Slaughterhouse*. University of New Hampshire Press 2008.

64. David Barnes, *The Great Stink of Paris and the Nineteenth Century Struggle against Filth and Germs*. Johns Hopkins University Press 2006.

65. Pikkasen kotilääkkeitä. Uudenkaupungin uutiset. *Aura* 3.6.1887.

66. Yleisöltä. Onko luvallista. *US* 1.5.1891; Varokaa kissoja. *US* 12.8.1903; Maistraatin uutisia. *US* 13.11.1891; Wihaisia koiria ei suvaita. *US* 20.11.1891.

67. Holmberg 2015, 23–46.

on luonnehtinut, että eläimet ja ihmiset elävät rinnakkaistodellisuuksissa. Ihmisen instituutiot ja käsitykset eivät ole merkityksellisiä sinällään eläimille, mutta silti ne vaikuttavat eläinten elämään. Vastaavasti myös eläinten elämä vaikuttaa ihmisiin ja ihmisten toimintaan.⁶⁸

Vesikauhuepidemia oli ääritilanne, jossa ihmisten ja eläinten tavat ottaa tila omakseen joutuivat erityisen vahvasti ristiriitaan. Vesikauhu eli raivotauti oli tappava sairaus, joten epidemian uhatessa vastatoimenpiteet olivat rajuja ja tautia mahdollisesti levittävien eläinten liikkumista rajoitettiin radikaalisti:

Läänin hra kuvernööriltä saapuneen käskyn mukaan, antoi maistraatti määräyksen siitä, että kaikki koirat kaupungissa owat kuonokopalla warustettawat sekä kaikki kissat pidettävät sisällä.⁶⁹

Vaikka koiralle tai kissalle kuvernööri ja kaupungin maistraatti olivat käsittämättömiä, epidemiaajan säädöksillä oli tuntuvat seuraukset. Koirille kuonokopat olivat epämieluisia, usein kivuliaita ja estivät eläintä juomasta.⁷⁰ Vieläkin kohtalokkaampaa oli, että ihmisten silmissä kaikki eläimet olivat muuttuneet mahdollisiksi taudinkantajiksi, joiden eliminoimiseksi poliisille palkattiin lisävoimia.

Eläimille kaupungin paikat, jotka muulloin eivät olleet erityisen vaarallisia, saattoivat epidemian aikana olla kohtalokkaita. Esimerkiksi Lontoossa vesikauhu lietsi ihmisissä paniikkia, minkä takia tuhansia koiria tapettiin. Asiaan tarttuivat viranomaisten lisäksi monet tavalliset kaupunkilaiset, jotka hakkasivat kadulla näkemäänsä kuonokopattomia koiria kuoliaksi. Vuonna 1896 Lontoossa otettiin kiinni varmuuden vuoksi 17 500 koiraa, joista yhdellä todettiin vesikauhu.⁷¹ Pienessä suomalaiskaupungissa tilanne oli varsin erilainen, sillä isännättömiä katukoiria ei käytännössä katsoen ollut eivätkä yhteiskunnalliset erot olleet niin jyrkkiä kuin Lontoossa, jossa erityisesti köyhien alueiden koirat joutuivat lopetetta-

viksi. Poikkeusolojen kireissä tunnelmissa toisin tekeminen eli yksin kadulle meneminen saattoi Uudessakaupungissakin merkitä eläimelle kuitenkin välitöntä kuolemaa. Samalla kaupungilla liikkuva eläin omalla olemisellaan muunsi tutun kaupunkitilan ihmisille erittäin pelottavaksi. Kesyn eläimen sijasta kadulla näytti kulkevan vesikauhu. Tutun ja vieraan, yksityisen ja julkisen, ihmisen ja eläimen välinen ero korostui poikkeusoloissa.

Lemmikit ovat olleet sosiaalisesti eläinhierarkian huippua ja heillä on ollut yhteisössä monia erioikeuksia verrattuna muihin eläimiin. Silti koiran ja kissan henki on ollut halpa, kun ihmiset ovat kokeneet itsensä uhatuiksi. Ylipäänsä lemmikkistatus on ollut suhteellinen ja altis muutoksille. Kuka tahansa lemmikki saattoi menettää sosiaalisen asemansa hetkessä, jos ihminen hylkäsi eläimen. Yksilön asema kodillisen ja kodittoman, kesyn ja villiintyneen kategorioissa saattoi muuttua nopeasti.

Yhdessä eletty menneisyyden kaupunki

Antroposentrisyys on hyvin syvälle juurtunut ihmisen – niin tutkimuskohteen kuin tutkijan – ajatteluun, instituutioihin ja kieleen. Eläinkäanne ja ymmärrys eläimistä sosiaalisesti merkityksellisinä toimijoina avaa kuitenkin uusia näkymiä. Se mahdollistaa tutkimusfokuksen asettamisen monilajiseen vuorovaikutukseen yhteisöissä ja historiallisten aineistojen uudelleen lukemisen.

Ihmiset ovat monin tavoin pyrkineet ohjaamaan lemmikkien – kuten muidenkin eläinten – elämistä, toimimista ja liikkumista. Eläimistä kesyimmätkin ovat kuitenkin toimineet monesti toisin. He ovat ylittäneet ihmisen kuvittelemia rajoja ja muuttaneet tilat Chris Philon ja Chris Wilbertin sanoin eläimellisiksi.⁷² Eri lajiset yksilöt ovat eläneet yhdessä niin yksityisissä perheissä kuin jaetuissa, julkisissa kaupunkitiloissa.

Perhekuvat kertovat erityisen läheisestä siteestä ja yhdessä eletystä elämästä. Monilajiset säätyläisperheet ja perheen esittäminen muotokuvalla olivat yllirajaisia trendejä, joihin myös

68. Susan Nance, *Entertaining Elephants. Animal Agency and the Business of the American Circus*. Johns Hopkins University Press 2013, 10.

69. Esim. Maistraatin uutisia. *US* 26.8.1892; Koirat ja kissat piukalle. *US* 1.6.1894.

70. Velten 2013, 210.

71. Velten 2013, 210.

72. Philo & Wilbert 2000, 1–35.

uusikaupunkilaiset osallistuivat. Suurkaupunkien ja vauraimpien maiden eliitistä poiketen näiden perheiden nelijalkaiset jäsenet eivät kuitenkaan välttämättä olleet jalostettuja. Mahdollisuus päätyä hellityksi lemmikiksi oli auki myös monirotuksille koirille ja kirjaville maatiaiskissoille.

Läheisyys, perheenjäsenyys ja kanssakaupunkilaisuus eivät silti tarkoita, että eläimet ja ihmiset olisivat olleet tasa-arvoisia. Yhdessä eläminen ei myöskään tarkoita, että arki olisi ollut aina harmonista. Silloinkin, kun monilajinen elämä on johtanut jännitteisiin ja konflikteihin kissatappelusta ohikulkeville ihmisille muriseviin koiriin, se on ollut osa kaupungin arkea. Lemmikit ovat olleet kaupunkilaisia, joiden läsnäolo on ollut jatkuvaa.

Läheiset ihminen-eläin-suhteet eivät toki ole rajoittuneet säätyläisiin, vaikka nämä aikanaan mieluusti pitivätkin itseänsä parhaimpina ja oikeutetuimpina lemmikinpitäjinä. Monilajiset säätyläisperheet ovat joka tapauksessa olleet erittäin merkityksellisiä modernin lemmikkieläinkulttuurin muotoutumisessa. Aikana, jolloin

monet lajienväliset yhdessä elämisen käytännöt olivat perusteellisesti muuttumassa teollistumisen ja kaupungistumisen myötä, nämä perheet antoivat sosiaalista hyväksyttävyyttä läheiselle ihminen-eläin-suhteelle. Oman aikamme käytännöissä ja arvoissa on paljon jatkuvuutta. Vaikka yhdessä kuluttaminen on monin verroin suurempaa kuin runsaat sata vuotta sitten ja vaikka lemmikkieläinten toiminnan säätely niin ulkona liikkumisessa kuin lisääntymisessä on paljon tiukempaa kuin aiemmin, perustaltaan kyse on paljolti samankaltaisesta lajirajat ylittävästä läheisyydestä ja yhdessä elämisestä.

Artikkeli on osa Suomen Akatemian rahoittamaa tutkimusprojektia "Eläinten toimijuus yhteiskunnassa: näkökulmia Suomesta 1890–2040" (274573).

FT **Taina Syrjämäa** on yleisen historian professori Turun yliopistossa. **Sähköposti:** taina.syrjamaa@utu.fi.